

Ders 6

Табыш жөндөмө

(- ны - -1)

Sorusu: (кимди? эмнени? – kimi? neyi?)

Cümlede fiilin doğrudan yöneldiği nesneyi belirten isimler Belirtme halini oluşturur. Belirtme hali, ismi kendisine yönelen geçişli fiile bağlayan haldir. Bu bağlantı bazen eksiz, çoğu kez de ekli gerçekleşir. Çağdaş Kırgızcada Табыш жөндөмөнүн асыл eki *-НЫ* olup, ünlü, ünsüz uyumlarına tam uyduğu gerekçesiyle 12 varyantı gelişmiştir. Kelimenin sonu,

ünlü ise: -ны,-ни,-ну,-нү: *атаны, энени, күзгүнү, ууну*
yumuşak ünsüz ise: -ды,-ди,-ду,-дү: *казды, жээнди, үйдү, уулду*
sert ünsüz ise: -ты,-ти,-ту,-тү: *катты, отту, септи, үтүктү*

Belirtme halindeki isimler Kırgızcada кимди? эмнени? (kimi? neyi?) sorularını cevaplar:

Мен тапшырмамды (эмнени?) жаздым.
Тилек сумкамды (эмнемди?) мага таап берди.
Шофёр автобусту (эмнени?) токтотту.
Кыздар чачтарын (эмнелерин?) тарапты.
Биз Жийдени (кимди?) узаттык.

İki dilin örneklerini karşılaştıralım:

КТ	ТТ
бөлмөнү	odayı
бактарды	ağaçları
үйдү	evi
эч кимди	hiç kimseyi
оюнду	oyunu
таракты	tarafı
сөзүм(д)ү	sözümü vb.

Kırgızcada şahıs zamirlerinin Belirtme hali çekimlerini Türkiye Türkçesinden farklı kılan hususlar, daha çok ses düzeyinde ve şahıs zamirleri kadrosunun farklılığındandır:

мени	beni	бизди	bizi
сени	seni	силерди	sizi
сизди	sizi	сиздерди	sizi
аны	onu	аларды	onları

Апам мени мактады.
Мугалим силерди чакырып жатат.
Сизди телевизордон көрдүм.
Биз аларды уттук.

Сиздерди абдан сыйлайм.
Сени таарынттымбы?

Kırgızcadaki iyelik almış isimlerin Табыш жөндөмө’de tam çekimi şöyledir:

I. жүрөгүм(д)ү	yüreğimi
II. жүрөгүң(д)ү	yüreğini
жүрөгүңүздү	yüreğinizi
III. жүрөгүн	yüreğini
I. жүрөгүбүздү	yüreğimizi
II. жүрөгүнөрдү	yüreğinizi
жүрөгүңүздөрдү	yüreklerinizi
III. жүрөктөрүн	yüreklarini

Мен тобумду / тобуму Аскарга бердим.
Сен айлыгыңды / айлыгыңы качан аласың?
Ал ачкычын жоготуптур.
Мен анын атасын тааныбайм.
Аскар кимдин жүрөгүн түшүрүптүр?

Belirtme hali eki almış ismin fiile ekli veya eksiz bağlanması, onun belirli veya belirsiz nesneyi karşılmasına bağlıdır.

Китеп окудум.	Эмне окудуң?
Кино көрдүм.	Эмне көрдүң?
Шарап ичтик.	Эмне ичтиңер?
Кат жаздыңбы?	Эмне жаздың?

Сен берген китепти окудум.	Кайсы китепти окудуң?
Сен айткан кинону көрдүм.	Кайсы кинону көрдүң?
Анар алган шарапты ичтик.	Кайсы шарапты ичтик?
Биз айткан ишти аткардыңбы?	Кайсы ишти аткардың?

Көнүгүүлөр

1. Aşağıdaki fiillere belirli veya belirsiz nesne olacak şekilde uygun isimler getiriniz.

.....ал.көр.ук.жаса.
тазала.тарт.коркут.жактыр.т
илдебе.
сана.тилдебе.туура.өлтүрбө. ...
.....чакыр.кубала.ырда
.....белек
кыл.жыйна.корго.уюштур.

2. Aşağıdaki kelimelere Belirtme hali eki ekleyiniz ve parantez içindeki fiillerden uygunlarını seçerek cümle kurunuz.

самолёт....., чач....., бычак....., чыны....., боз үй....., жаратылыш....., суу....., кесип....., чыгарма....., сүрөт....., шаар....., кызың....., көчөсү....., үнү..... .

(алып бар-, танда-, кыдыр-, жуу-, тара-, басайт-, тап-, курчут-, тарт-, ич-, көргөз-, учур-, тааны-, оку-).

3. Okuma kitabınızdan alınan bu parçayı okuyunuz ve hal çekimlerini tespit ediniz.

.....Фатош сиңдисин чоң энени көргөн тешиктин жанына алып барат. Айше жибин тоголок тешиктен ылдый түшүрүп жиберип, анан ийилип: - «Эй, чоң эне, тоголок жибимди берип койчу» - деп кыйкырат. Чоң эне да:

- Кыймылдай ала турган алым жок, түшүп өзүң алып ал, - дейт. Айше ылдый түшөт, бул убакта чоң эне:

- Кызым, мынча келип калыпсың, ушул кийимдеримди бир алмаштырып берчи, такыр алым калбады, - дейт, бирок таш боор кыз:

- Мен бул жакка сенин кийимдеринди алмаштырайын деп келген жолмун, эки тал чачыңды алайын деп келдим, - дейт.

“Кичинекей Фатош”, 30-бет.

4. Boşluklara aşağıdaki kelimelerden uygunlarını bulup Belirtme hali eki ekleyerek cümleyi tamamlayınız.

Венера сабактан келген соң алмаштырды, ичти, тез жыйнады да, автовокзалга жөнөдү. Анткени бүгүн апасы шаардан келмек. Ал бир жума мурун шаардагы көргөнү кеткен эле. Апасы кетерде Венерага: “..... жакшы оку, таза карма, тамак бергенди унутпа” деп катуу эскерткен эле. Венера апасынын эч унуткан жок, аткарды. да капа кылган жок. Бирок бир жумада абдан сагынды. Апасы автовокзалга маалында келди, көрүп аябай сүйүндү. Алып келген..... Венерага берди.

(сабактарың, үй, ит, баарын, тамагы, үй, атасы, апасы, кийимдер, кызы, айткандары, балдары, белектер).

5. İçinde Belirtme hali almış isimler olan 10 cümlelik mektup yazınız.

Kaynaklar

Abduldayev E., Azırkı kırıgız tili. Bişkek, 1998.

Batmanov İ.A., Kratkoye vvedeniye v izuçeniye kırıgızskogo yazıkı. Frunze, 1947.

Batmanov İ.A., Sovremennıy kırıgızskiy yazıkı. Frunze,1963.

Hu Zhen-Hua, Guy İmart, Fu-Yü Girgis : A tentative deskription of the Easternmost turkic language. Univ. Of Calif. at Santa Barbara.

Kırıgız adabiy tilinin grammatıkası. Frunze, 1980.

Oruzbayeva B.O., Kırıgızskiy yazıkı.- Yazıkı mira: Tyurkskiye yazıkı.- Bişkek,1997,s.286-289.

Tınıstanov K.,Kırıgız tili. T.I-II, İstambul,1998.

Tenişev E.R., Drevniy kırıgızskiy yazıkı, Bişkek,1997.

